

School for Teachers
Училище за учители

ТВОРЧЕСКА ЛАБОРАТОРИЯ „ТЕКСТЪТ ГЕОРГИ МАРКОВ“

Дияна Боева

Езикова гимназия „Гео Милев“ – Добрич

Резюме. През месец октомври 2019 г. Ученическият институт на БАН (УЧИ – БАН) обяви конкурс за създаване на Малки учебно-изследователски общности (МУИО) в рамките на финансираната от МОН и изпълнявана от БАН програма „Образование с наука“. Идейният проект на учителя по български език и литература Дияна Боева от ЕГ „Гео Милев“ – Добрич, *Творческа лаборатория „Текстът Георги Марков“* е одобрен сред над осемдесет предложения от цялата страна. Настоящата статия показва аспекти от конкретния план на *Лабораторията*, разглежда някои възможности за провокация спрямо учениците и развитието на аналитичните им умения, така нужни за заниманието с наука. Преодолява се стереотипът, че литературното поле е недостижима абстракция и няма пряка връзка с науката. Четирима ученици със своя учител доказват, че името на Георги Марков е подходящо не само за проекция на изследователска общност, но е и начин да се *легитимира хуманитаристиката* във време, в което, умишлено или не, се противопоставя *STEM образованието* срещу *studia humanitatis*¹⁾.

Ключови думи: Георги Марков; образование; идеи, хуманитаристика; творческа лаборатория; писане

Дискусията

Опитах се да публикувам визията за *лабораторията* ни, но не успях на едно място... Нямахме да ми направи впечатление, ако беше за *текста* Вазов, Талев или Гео Милев. Очевидно е, че чувствителността по темата *Марков* не е отшумяла, това принципно е проблем за изследователя. Възползвах се и коментирах ситуацията на първата ни сбирка с учениците: отказът, приемането, неприемането, изследването, прочитът – всичко е част от личната ни документалистика по *темата Марков*. Продължаваме да градим този прочит за писателя с малки стъпки: компрометиращи понякога, изследователски друг път или чисто лични, едно е сигурно – липсва безразличие.

Лабораторните ни упражнения по текстовете на българския писател Георги Марков се вписват в една широка дискусия от последните години: как и

дали да се изучава комунизмът в училище. След тридесет години, откакто е сменено държавното управление, е направо абсурдна дискусиата дали трябва да се изучава комунизмът по история и литература в българското училище. Съмнението дали близката история е редно да се покаже на младежите по един пряк и непредубеден начин, си е демоде. А тезата за „баланс в историята“ изобщо не я разбирам, ако историята не е литература (а се твърди, че не е), тогава как така ще се правят опити за „баланс“ на реални събития. Това не се ли нарича подмяна на очевидното? Не знам за друга страна от бившия социалистически лагер, която така примитивно да се отнася към близкото си минало.

Георги Марков е човек на своето време, който за разлика от Димитър Талев не се интересува от миналото, а пресътворява настоящето си. Очертаването на творческите перспективи на Г. Марков е обект и цел на ученическите изследвания. Точно през учебната 2020/2021 година се въвежда като опция изучаването на Г. Марков в училище компромисно в профилирана подготовка, а не в задължителна. Лично аз бих го разглеждала успоредно с друг градски писател – Павел Вежинов.

Целта на *Лабораторията* е да подготви участниците за конференцията на УЧИ – БАН, през ноември тази година с подходящи за възрастта им теми, а това е стъпка към по-смисленото им пребиваване в училище, което е разколебано от доста фактори напоследък: тежка програма, натоварващи учебници, липса на професионално ориентиране, остаряла методика и пр. Към днешна дата трябва да се отбележи, че българският учител въведе електронното обучение, преди да имаме електронно управление в страната, изпревари всички институции и агенции и изненада чиновниците от МОН.

Участниците

Избрах четирима десетокласници от близо 160 мои ученици. Ако кажем, че отборът „Марков“ има капитан, това е *Иван Друмев от X^б* – твърди, че ще стане хирург, не смея да питам дали ще е в България, предполагам не. *Йоанна Ненкова от X^а* е математик, но се класира на първо място на Областната олимпиада по БЕЛ. Изказът ѝ е конструиран логично, но не хладно и непременно по формули. *Симона Колева от X^а* е артистична и леко хаотична, идеите ѝ са интелигентно и идеалистично изречени. Тя, заедно с *Гергана Василева от X^а*, е участник в интерактивното пространство за *култура и нецотърсачество* на гимназията *СЛЕД-И*.

Иван печели награда за есе от първия конкурс, който организирахме на името на Г. Марков, а Гергана, Симона и Йоанна са част от *Край границата. Дни на румънската литература*, чийто модератор съм аз. Границата задава свобода и уважение към другия. Интересът ни към Г. Марков,

включително и моят, като част от отбора, е свързан с убеждението на писателя, че човек има право да говори, пише, твори и живее където и както поиска, независимо дали това се харесва на власт или конюнктура. Без да превръщаме личния избор в непредвидима максима, ние сме отбор, който се вписва в общата визия на учебно-изследователския проект на УЧИ – БАН, за колегиалност към фактите и любов към *творчеството*.

Цели и акценти в програмата

Целта е *Текстът Г. Марков* да достигне до определена аудитория, да бъде осмислен и анализиран съобразно конкретната възрастова група. Учениците започнаха своите „лабораторни упражнения“ в десети клас, самата конференция ще бъде, когато вече ще са единадесети. Това е от значение не само за възприемане и осмисляне на фактите, но е и част от емоционалната интелигентност и развитие на гимназистите.

В по-широк семиотичен план *Текстът Г. Марков* включва: времето, контекста, създаденото в България от автора, творчеството му извън страната ни, личната кореспонденция, екзистенциалните дилеми на писателя, семейната му среда, рецепцията за него, любовта му към родното, която той недвусмислено заявява, пряко или косвено, чрез всичко което прави, както и невралгични български топоси като моста Ватерло...

Програмата, която изработих, включва подобрени моменти, свързани с избореното. Преди всичко *Текстът Г. Марков* е свобода и избор, изява и рецепция. Какъв по-добър пример за подрастващите. Само че Г. Марков плаща с живота си за своя избор, това не е без значение, когато задаваме такъв ракурс на личната му съдба и творчество. В тази връзка, „Задочни репортажи за България“ може да е добър пример по история, когато се разглеждат тоталитарните режими, или при гражданския цикъл за изграждане на демократично мислене у учениците.

Изследването на творчеството на Г. Марков е част от адекватното и честно изговаряне на близкото минало. Припомням, че в българското училище се изучават всички политически системи, а личната документалистика на писателя за социализма е възможен поглед, запазена хроника на цяла една епоха, изречена на глас по Западното радио. В друг план е интересно да се изследват принципите – езикови и социални, на които стъпва радиожурналистиката на Г. Марков.

Десетокласниците са разделени на два отбора. Гегана и Йоанна пишат доклад на тема „Личността и творчеството на Георги Марков“. Иван и Симона разглеждат темата „Задочни репортажи за България“: чувство за непоносимост към колективния фалш“. Първата тема е по-обща и ще запознае присъстващите гимназисти на научния форум през ноември с един автор, който за първи път ще влезе в учебната програма за профилирана подготовка през 2020/2021 г. Моите ученици проследяват превратностите в живота на Георги Марков, както и развитието му като писател: от соцреализма към откровеността на публицистиката му и човешкото противоречие в новелите, разказите и романите му. Фокусът на темата, която разглеждат Гегана и Йоанна, е върху личността на Г. Марков и развитието му като писател. Учениците имат общ център с различни теми. Докладите им ще се допълват, а може и да са разнопосочни, да спорят помежду си.

Чисто библиографски включвам произведенията на Г. Марков, налични онлайн и на хартия, тези, които е писал в България, и „*Репортажите*“, четени по Западното радио. Както и определени статии за Г. Марков от Цвета Трифонова, Инна Пелева, Светлозар Игов, Христо Христов, Розалия Ликова, Божидар Кунчев, Владимир Янев, Цветелина Иванова и др.

Оказва се, че за първи път пиесата „Да се провериш под дъгата“ е поставена на добричка сцена (тогава Толбухин) на 25 септември 1966 г. С нея дебютират режисьорът Николай Поляков и сценографът Петър Янков. Днес все още се помнят актьорите и техните изяви, дошли по разпределение почти до границата и суровото северно море: Стоян Гарванов, Коста Карагеоргиев, Климент Денчев, Светослав Пеев, Петър Вучков... Ще се опитаме да намерим лични свидетелства и снимки от архива на театъра.

Реализация на възможности и методика. Технологии

Един от големите проблеми в българското училище е липсата на адекватна методика. И това се случва въпреки многото обучения, които в повечето случаи се водят от хора, които не са стъпвали в класна стая в близко време. Методиката е пътят до учениците, тя е съчетание от устойчивост и експеримент, познаване на аудиторията и начин знанието да достигне до някого. Методиката е пътуване. Няма вариант, в който всеки разбира „правилно“. В случая с Г. Марков съм улеснена от езика

на автора – емоционален, идеен, прост и открит. Като начало, подбрах някои писма на писателя до негови приятели и близки. Вече ме попитаха защо до края на живота на писателя от България му отговарят предимно родителите му. Синдромът на следенето – част от характеристиките на комунистическата епоха: затворени граници (отворени за малцина), кореспонденция под надзор, (не)пропускливостта на системата по Фуко и пр. В друг план това е нашият общ разговор за *паметта* и възможността днес да се вземат решения не под натиск, а чрез онова, което не бива да се забравя.

Докато обмислях възможността за виртуално пространство за групата, се наложи бързо да въведа електронно обучение по български и литература. Вече съм водила курсове по творческо писане онлайн. Проблемът е, че обученията, които ни се предлагат, почти изключват възможността литераторите (както ни наричат всички) да бъдат ползватели на технологичното. Търсят се хора, поне сред учениците, които са бъдещи програмисти. Технологиата на ниво училище е „опакровка“, ако в нея не се вложи съдържание от определена област²⁾. Убедих се в това, когато трябваше да префокусирам методите си според дигиталната среда. Сега използвам платформата *Zoom*, също така направих класна стая „Георги Марков“ в *Classroom*, където провеждам занятия и давам консултации. Тематичното поле на класната ни стая е *хуманитаристиката*.

Технологичното е рамката, възползвам се от определени функции, на които придавам съдържание чрез творчество. Предполагам, че се приближаваме към времето, в което ще се обмисля как да се „употреби“ технологичното, а не да се превръща във „фетиш“ без особено голяма полза. Вероятно ще се наложи да се създават екипи от специалисти от различни области: учители, психолози, дизайнери, програмисти, социални работници, проектантите... „Облаците“ до този момент в училищните общности се употребяват предимно за съобщения, като нов канал за спускане на какви ли не инструкции, които превръщат системата ни в още по-чиновническа, още по-тежка и тромава, което принципно противоречи на спецификата на виртуалното: бързо, достъпно и поносимо (това не означава повърхностно!).

Анкетата с Димитър Кенаров³⁾, Димитър Бочев⁴⁾ и Любен Марков⁵⁾

Няма да бъде пресилено да се каже, че тази анкета, освен че е закъсняла, е и библиографска рядкост. Трима ученици от X клас на ЕГ „Гео Милев“ – Добрич, участваха в изграждането на една по-плътна и човешка картина на писателя Георги Марков, убит в Лондон от комунистическия режим. В последните тридесет години започнаха да си отиват от този свят всички, които са познавали нашия автор. Българските литературни истории не успяха (или не

поискаха) целенасочено и методично да съберат спомена за него, да разговарят с живите герои на писателя, коректно да отделят съгласията и несъгласията чрез изреченото. Очевидно е, че освен бъдещето и важните въпроси принадлежат на младите хора – заради тяхната непредубеденост и неподправено любопитство.

Разговорът се проведе на 5.02.2020 г. в София в апартамента на Димитър Кенаров – журналист, поет и биограф на Георги Марков. В него взеха участие още „старият като камък“, както нарича себе си, Димитър Бочев – приятел на писателя (редактор на рубриката „Контакти“, за която Марков е писал репортажите си), и Любен Марков – всеотдайният първи братовчед на автора. И десетокласниците от Езиковата Симона Колева, Йоанна Ненкова и Иван Друмев. Модератор: Дияна Боева – преподавател по български език и литература.

Чисто методически разказът на Д. Кенаров, Д. Бочев и Л. Марков би могъл да бъде полезен в часовете по история, литература, философия, психология и гражданско образование.

Гимназистите направиха най-важния извод след разговора: Марков е бил човек със свои слабости и достоинства, защо е трябвало да бъде ликвидиран?

Предстои Анкетата да бъде публикувана, за да може да се използва от колеги и ученици.

Устойчивост на „лабораторните упражнения“

Българската идентичност, като част от общия европейски модел, е устойчив механизъм, по който учениците се обучават да възприемат себе си и света. „Европеецът Георги Марков“ беше насловът на конкурса ни, който проведехме в Езиковата, а аналитичността на лабораторните упражнения „Марков“ дава възможност на бъдещите хуманитаристи да направят изводи, свързани с конкретни ползи за всички ни.

Приложение

Реших да разширя параметрите на *Лабораторията „Текстът Георги Марков“*, и точно преди да излезем в дистанционна форма на обучение, раздадох четене с разбиране на почти всички десетокласници, на които преподавам (около сто и шестдесет души), като включих писателя, убит в Лондон, и един наш съвременник – Палми Ранчев. Открих подходящи текстове с обща тема: **САМОТАТА**. На пръв поглед съпадението с реалността ни днес е случайно, но показва колко актуална може да бъде литературата и колко съвременно звучи, в случай че се подбират подходящи текстове. Тишината не е характерна за училищната среда, но Палми Ранчев и Георги Марков я „въведоха“. Изключително тихо и неловко беше в онази сутрин, в

която учениците четяха упражненията си, което ми подсказа, че съм успяла да провокирам гимназистите.

Предстои да обобща резултатите.

Прилагам четенето с разбиране.

САМОТАТА

Георги Марков

Ти отново си на другия полюс, единствен жител на галактиката. Очите ти не могат да срещнат други очи, слухът ти не долавя ничий глас, и е огромно, и е празно, жива пустиня на безумието. Всичко край тебе минава и заминава, без да те забележи, без да ти проговори, без да вземе и без да ти даде. Чувстваи, че всеки контакт с всекиго е недействителен, че всички се разминават в празното пространство между звездите, пътници отнякъде занякъде, че си страшно сам, непреодолимо сам, предопределено сам във от себе си и в себе си, толкова сам, че нищо не би могло да ти засвидетелства, че съществуваи.

И ти се струва, че между тебе и другите хора, между всекиго стои неизменно разстояние, че всеки живее в същата категорична самотност, че не е възможно човек да се приближи към друг човек, дори към най-близкия и най-любимия, защото колкото и да се приближават, винаги ще си остават на същото разстояние.

Но тъкмо в този най-краен момент неудържимо е твоето желание да избягаш от своята самотност, да експлодираи и мигновено да прелетиш разстоянието между тебе и другите, да се откажеш от всичко свое, да влезеш в топлото тяло на най-плътна общност, да наливаи своята кръв в чужди вени и да живееш от топлината на чуждите тела. И всяка твоя мисъл да се размножава в техните мисли, и всяка тяхна мисъл да се ражда в тебе и да не се знае кое е твое и кое е чуждо. И да слушаи оркестър от смеещи се гласове, оркестър от плачещи гласове и всеки миг върховете на пръстите ти да докосват всекиго, докато не остане празно пространство.

Готов си да се откажеш от себе си, да се разтвориш завинаги в общото тяло, да не се чувстваи повече единствен, неповторим и сам.

Но къде са другите?

1. Как бихте отговорили на въпроса на Георги Марков в края на есето: *Но къде са другите?*

2. Какво представлява *общността* според Георги Марков? Помогнете си с цитата:

...и мигновено да прелетиш разстоянието между тебе и другите, да се откажеш от всичко свое, да влезеш в топлото тяло на най-плътна общност, да наливаи своята кръв в чужди вени и да живееш от топлината на чуждите тела.

3. Защо героят от есето се чувства като единствен жител на галактиката?

Прочетете откъса от разказа „ЕДИНСТВЕНИЯТ ЧОВЕК“ на Палми Ранчев и отговорете на въпросите 4 – 7:

Стоеше с ръце в джобовете и наблюдаваше хората наоколо. Беше едно от обичайните му занимания по това време на деня. Повечето вероятно бяха определили къде ще отидат след работа. И как ще прекарат следващите часове. На него му беше достатъчно да се взира в тях. Опитваше се да разбере повече за всеки, направил му впечатление. Понякога задържаше поглед върху съвсем безлични фигури. Търсеше и в тях нещо интересно. Все още вярваше, че понякога необикновеното е сърцевина на обикновеното. Така задоволително обясняваше поведението си. Не прекаляваше с любопитството. Задоволяваше се да минава с поглед през лицата наоколо. Все пак всички му бяха непознати. Имаше достатъчно безумни грубияни. Засягаха се, усетят ли какъвто и да било интерес. По-опасни бяха тези, които външно изглеждаха съвсем обикновени, а се случваше да реагират дивашки. Имаше известен опит от срещи с непознати по улиците, колкото и да избягваше всякакви конфликти. С годините беше разбрал, че почти всеки става опасен при подходящи обстоятелства. Повечето си приличаха в агресивната фаза. Беше готов да реагира на всяко, дори и неочаквано предизвикателство.

4. Според вас човекът „с ръце в джобовете“ на Палми Ранчев би ли забелязал „единствения жител на галактиката“ на Георги Марков?

5. Самотен ли е човекът от разказа на Палми Ранчев? Бихте ли прочели целия текст от книгата на писателя „Тази вечер нищо не е случайно“?

6. Попълнете таблицата:

Палми Ранчев Как си представяте човека от разказа? Защо наблюдава другите?	Георги Марков Запишете характеристики на героя от есето

7. Кога за последно видяхте „безумен грубиян“? Как реагирахте?

8. Какво е вашето обкръжение? Част ли сте от някаква общност, в която се спазват определени правила и принципи? Какво би ви накарало да ги нарушите?

9. Кой говори в есето „Самотата“ и кой говори в разказа „Единственият човек“?

БЕЛЕЖКИ

1. Осиковски, М. Мрачни фантазии или действителност: интервю на Дияна Боева. Портал за култура, изкуство и общество: <http://kultura.bg/web/мрачни-фантазии-или-действителност/>
2. Портал за култура, изкуство и общество: Дияна Боева // <http://kultura.bg/за-творчеството-и-технологиите/>
3. Димитър Кенаров (1981) е роден в София. Български поет постмодернист и американски журналист. Завършва Американския колеж в София, получава бакалавърска степен по американска и руска литература от Мидълбъри колидж (САЩ), а след това следва и в Калифорнийския университет в Бъркли. Биограф на Георги Марков.
4. Димитър Бочев (1944) е роден в Силистра. Български писател и журналист. През 1972 г. по политически причини напуска България. Работи като сътрудник на „Дойче Веле“, където си дели есеистичните понеделници на българската емисия с писателя Георги Марков.
5. Любен Марков (1944) е роден в София. Дълги години е работил в БНТ. Представява семейството на автора на „Задочни репортажи за България“ за страната ни.
6. Портал за култура, изкуство и общество: Дияна Боева // <http://kultura.bg/web/author/dyana-boeva/>
7. Портал за култура, изкуство и общество: Георги Марков // <http://kultura.bg/web/category/идеи/г-марков/>

ЛИТЕРАТУРА

- Бочев, Д. (2009). Българската литература и култура в емисиите на Западните радиостанции за България. *Антитоталитарната литература: Сб. докл. от Нац. науч. конф. с междунар. участие*, 26 – 27 март 2009 г. Ред. колегия Вихрен. Чернокожев, Б. Кунчев, Е. Сугарев. София: Боян Пенев. с. 334 – 341.
- Игов, Св. (2008). Два нови стари романа. *LiterNet*, № 4 (101)
- Ликова, Р. (1978). *Разказвачът в съвременната българска белетристика*. София: Наука и изкуство.
- Трифонов, Ц. (2012). *Георги Марков: да пишеш, за да можеш да умреш*. Велико Търново: Фабер. (2016). *Задочни репортажи за задочна България*. Том 1. София: Сиела. (2016). *Задочни репортажи за задочна България*. Том 2. София: Сиела.

CREATIVE LABORATORY “THE TEXT GEORGI MARKOV”

Abstract. In October, 2019, the School Institute of the Bulgarian Academy of Sciences (StudyBAS) announced a competition for creating small study-research communities (SSRC) within the framework of the program “Education and Science” financed by the Ministry of Education and Science and performed by BAS. The project made by the teacher of Bulgarian Language and Literature, Diyana Boeva from “Geo Milev” Foreign Languages High School – Dobrich, “Creative laboratory “Georgi Markov as Text” – has been approved among over eighty project proposals from the entire country. This article showcases aspects of the concrete plan of the Laboratory, examines some challenging opportunities for the school students related to the development of their analytical skills so necessary for studying science. Thus, we overcome the stereotype that the literary field is an unattainable abstraction unrelated to science. Four students with their teacher prove that the name Georgi Markov is appropriate not only for a projection of a research community, but is also a way of legitimizing the humanities in times when purposefully or not the STEM education is being regarded in opposition to *studia humanitatis*.

Keywords: Georgi Markov; education; ideas; humanities; creative laboratory; writing

✉ **Ms. Diyana Boeva**

Teacher in Bulgarian Language and Literature
“Geo Milev” Foreign Languages High School
Dobrich, Bulgaria

E-mail: diyanaboeva2018@gmail.com